

A NYELVŐR POSTÁJA

Mindig zavar, ha a *szabad* melléknevet igeiként ragozzák: *szabadna*, *szabadjon*, *szabadott*. Helyesek ezek az alakok?

A *szabad* már csaknem kétszáz év óta él nyelvünkben igeiként is. Alighanem a *lehet*, esetleg a *kell*, *illik* igével való jelentésbeli rokonsága és nemegyszer hasonló mondatbeli szerepe folytán kezdték elődeink igeiként érezni. „El! míg lehet s szabad!” – írta Arany az V. Lászlóban. Elképzelhető, hogy épp a *lehetne*, *lehessen*, *lehetett* mintájára alakultak ki a *szabadna*, *szabadjon*, *szabadott* formák. Viszont a *szabad* hiányos ragozású ige, csak egyes szám harmadik személyű alakjai vannak, valamint a főnévi igeveles alak, például: *szabadni szabad*. A nyelvújítók annak idején megpróbálták teljes értékű igeiként használni és elterjeszteni, ilyeneket írtak: *ezt nem szabadom*, *nem szabadják nektek*, mégsem lett belőle teljes ragozási sorú ige (Grétsy 1999: 110–2; Balázs–Zimányi 2007: 212). A három felsorolt alak közül a *szabadjon* terjedt el legkevésbé (34 600), ezután következik a *szabadott* (245 000), és a legtöbb találat az interneten a *szabadna* alakra van (883 000). A fent leírtakat megerősíti A magyar nyelv értelmező szótára, amelyben szintén szerepel igeiként a *szabad*. A jelentése: megengedi(k); meg van engedve, hogy...; nincs akadálya annak, hogy...; Például: Otthon a szobában nem szabadott játszani. Szabadjon megjegyznem. Szabadna kérdezmem? Nem szabadna ezt tenned. „Szabadjon elmondani egy adomának látszó dolgot...” (Vas Gereben). „Makacs húzással húzom az életet / S vajjon szabad volna-e halmom / És most meghalni szabadna éppen?” (Ady Endre)

Egy érdekes kérdéssel fordult hozzám szerkesztő kollégám. Hogyan kell írni a *Machiavelli* nevet, ha *-i* melléknévképzővel látjuk el?

A helyesírási szabályzat 173. pontja szerint „ha egy földrajzi név egyelemű (azaz egyetlen egyszerű szó), az alapformát természetesen nagybetűvel, az *-i* képzős származékot kisbetűvel kezdjük. Az *i*-re végződő ilyen szavak *-i* képzős származékában a szó végén egyszerűsítünk, s csak egy *i*-t írunk.” Például: *tamási* (lakos), *zamárdi* (nyaralás). Az *i*-re végződő egyelemű személynévekre vonatkozóan viszont nincs külön szabály, csupán a 159. szabálypontban szerepel a *jókais*, *madáchi* és *petőfieskedők* alak. Tehát ha *i*-re (vagy *y*-ra) végződik egy név, akkor inkább az *-s* melléknévképzőt használjuk, például: Valaki azt mondja az egyik versre: szép, csak nagyon petőfies. Tekintsük ezt egy karinthys viccnek! A javasolt alak tehát a *machiavellis*. Például: Mitől lesz egy karakter machiavellis? Nos, ha valaki alattomos, ravasz, és nincs erkölcsi kódexe.

Helyes-e a *költözhető lakás* szó szerkezet?

Igen, helyes, legfeljebb kissé szokatlannak tűnhet a *költözhető* szó viszonylagos újszerűsége, amely leginkább lakáshirdetésekből fordul elő abban az értelemben,

hogy olyan lakás eladó, amelybe azonnal be lehet költözni. A *-ható, -hető* az úgynevezett termékeny képzők sorába tartozik, hiszen új, idegen szavakon is megjelenik, például *kiprintelhető*. Korábban elsősorban tárgyas igékhez járult: *olvasható írás, kifogásolható adat, értékelhető eredmény*. Az elsők között az *élhető* szó jelent meg a nyelvhasználatban – elsősorban a politikai kampánybeszédekben –, olyan város, falu, település, lakóhely megteremtése az ott élők számára, ahol megfelelőek az infrastrukturális feltételek, lehet művelődni, szórakozni, netán fürdőbe járni, illetve egyéb kényelmi szolgáltatásokat igénybe venni. Az *élhető* szó divat- és reklámkifejezés lett napjainkra, de amikor először hallottuk, kissé szokatlannak tűnt. Ez a 'lehetséges' jelentésárnyalatot kifejező képző a következő szavakon jelent meg újabban: télen is *evezhető* (meleg vízü patak), a bejelentkezés után *kattintható* link, *korcsolyázható* tó, *táncolható* zene. Ezek a neologizmusok sajátos módon tömörítik a jelentést: olyan település, ahol jó élni; olyan patak, amelyen lehet evezni; olyan link, amelyre rá lehet kattintani; olyan tó, amelyen lehet korcsolyázni; olyan zene, amelyre jól lehet táncolni. Esetenként fokozható is ez a melléknév: *Élhetőbb* lett az M3 környéke. Ezenkívül újabb képzőket is kaphat: *láthatósági* mellény, *lebeszélhetőségi* idő. (A *-ható/-hető* képzős igenevek bizonytalankodást kifejező szerepéről, nyelvhelyességi kérdéséről, neologizmus mivoltukról lásd: Balázs 2022: 43–4; Balázs–Zimányi 2007: 92–3; Minya 2022: 476–89).

A minap a híradóban következetesen a nyolcmilliárdomodik ember megszületéséről beszéltek. Gondolom, a *milliomodik* szó alapján képezhették ezt az alakot. Ugye nincs baj a *milliárdodik* alakkal?

A sorszámnevet a *-dik* képzővel alkotjuk meg: *hatodik, hetedik* stb. Tehát ez alapján a *milliárdodik* a képzett alak. A *milliárdomodik* magyarázata előtt a *millió* szó sorszámnévi alakját vizsgáljuk meg. Létezik a népnyelvi *miliom, milijom* (B. Lőrinczy 1992: 345). Ezenkívül a költői nyelvben is előfordul, például Csokonai Az éjnek istenihez című művében: „Tekints le *milliom* szemmeddel / S halld meg könyörülő szíveddel, / A hűség mint búslakodik.” A *milliomodik* sorszámnévben ezért szerepel az *-om* szótag. Ebből származik a *milliomodik* sorszámnévi alak. A *milliárd* szónak más a végződése, ezért itt feleslegesnek tűnik az *-om* elem beszúrása. A *milliárdomodik* ritkán, de használatos, az internetes keresőben 77 alkalommal fordul elő. Mindezt erősíti meg J. Soltész Katalin: „A *milliomodik* a *millió* régies *milliom* változatából van képezve; analógiásan lehet *billiomodik*, sőt újabban megjelent a *milliárdomodik* (helyesen: *milliárdodik*) is” (J. Soltész 1986: 404). Nevezhetjük kettős képzésű szóparoknak, amely esetében a szabályos *milliárdodik*, *billiódik* a *milliomodik* végének utánzásával, annak analógiájára, mintájára keletkezett a *milliárdomodik* és a *billiomodik*.

Az online tartalom koordinációs munkatárs helyesírására vonatkozik a kérdés. Tippem: *onlinetartalom-koordinációs munkatárs*, de lehet, hogy az *online* szó végén a néma hangzó megváltoztatja ezt az írásmódot?

Ennek a szónak a helyes írásmódjában két helyesírási szabályt kell alkalmazni. Ha egy különírt szókapcsolat (*online tartalom*) olyan utótagot kap, amely az egész kap-

csolathoz járul (*koordinációs*), az egyébként különírandó részt az új alakulatban egybeírjuk, és ehhez az utótagot (a szótagszámtól függetlenül) kötőjellel kapcsoljuk (AkH.141. b). Azonban az *online* szó végén az *e* hangérték nélküli (ún. néma) betű miatt kötőjellel kell írni a szóösszetételt (AkH. 217. a), tehát a helyes írásmód: *online-tartalom-koordinációs* munkatárs.

Mi a különbség a *kiét* és a *kijét*, a *mindenkiére* és a *mindenkijére*, valamint a *valakiére* és *valakijére* kifejezések között?

A *kié*, *valakié*, *mindenkié* a *ki*, *valaki*, *mindenki* névmás -é birtokjeles alakja (jelentése: 'kinek a valamije' stb.), míg a *kije*, *valakije*, *mindenkije* ugyanezeknek a névmásoknak a birtokos személyjeles formája (jelentése: '[vkinek a] kicsodája' stb.). A párok közti különbséget mutatják az alábbi példamondatok, illetve szövegrészek: *Kiét* vetted el? „– Be akar mutatni az övéinek és bizonyára elfogadtatni velük, ha jól vettem ki szavaiból, mint... Mint *mijét* és *kijét*? Itt van egy kis eloszlatni való bökkenő. Hiszen még azt sem tudja rólam, szabad vagyok-e, férjes, elvált, özvegy?” (Tersánszky Józsi Jenő: *Kaland a világban*). Ha csapatodnak szeretnél pólót, természetesen *mindenkiére* a saját neve kerül. Feri az egész családját meghívta az összejövetelre, nem tudjuk, pontosan kik jönnek el, szerintem *mindenkijére* számítanunk kell. Valójában *mindenki* stílusa hasonlít *valakiére*. „[Nyilas Misi] valami boldog, felfakadó örömben ismert rá, az ő *valakijére*: a nagybátyja jött meg, Isaák Géza” (Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*).

Szakirodalom

- Balázs Géza 2002. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina Könyvkiadó. Budapest.
 Balázs Géza – Zimányi Árpád (szerk.) 2007. *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz-Westermann. Celldömölk.
 Grétsy László 1999. *Anyanyelvi órjárdat*. Szabad Föld Lap- és Könyvkiadó Rt. Budapest.
 Minya Károly 2022. A neologizmusok hálózatos rendszer. *Magyar Nyelvőr* 476–89. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.4.476>.
 B. Lőrinczy Éva (főszerk.) 1992. *Új magyar tájszótár* 3. Akadémiai Kiadó. Budapest.
 J. Soltész Katalin 1986. Számneveink. *Magyar Nyelvőr* 401–15.

Minya Károly
 nyelvész, főiskolai tanár
 Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és
 Irodalomtudományi Intézet
 E-mail: minya.karoly@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2421-3580>